

Předmětnost významu v Husserlově Logických zkoumáních

Tomáš Holeček

1.

Pokusím se vyjasnit, co je význam. Bude-li mé vyjasnění dostatečně otevřené a tím zbavené všech vstupních představ¹ (představ ve formě pojetí, teorií nebo chimér), mělo by se dotýkat výchozí situace různých filosofických úvah - ať už z té nebo oné školy. Vyjasnění toho, co je význam, je také předpokladem rozumné snahy o logický rozbor; a to i o rozbor tak jednoduché věty, jako je třeba

Za kopcem žije bernardýn.

Tím spíše je to potřebné, uvažujeme-li o smysluplnosti filosofických vět.

K tomu použiji především první kapitolu prvního zkoumání Husserlových *Logische Untersuchungen*².

2.

Výraz (*Ausdruck*) je pro Husserla jakýkoli kus řeči, který má význam, a tento význam je

*orientovanost od výrazu k předmětnosti*³.

¹ Princip zkoumání založený na zbavení se všech předpokladů spojuje různé filosofické autory dvacátého století. Díky tomuto principu má být zkoumání čistou deskripcí. U Husserla se s jeho explikací můžeme setkat např. v § 7. úvodu k druhému dílu Logických zkoumání - viz poznámku 3.

² Edmund Husserl: *Logische Untersuchungen*, Niemeyer, Tübingen 1993. Používám anglický překlad od J. N. Findlaye: *Logical Investigations*, Routledge, London 1970 a Petr Urban mi poskytl pracovní verzi svého českého překladu, podle které - s drobnou úpravou, za niž nesu odpovědnost já - dále cituji.

Aby bylo vidět, že toto mohu brát jako dostatečně otevřené vyjasnění, musím ukázat, že opravdu neobsahuje žádné zvláštní představy ani určení.

Jak předvádí Husserl *orientovanost*?

Je patrné, že pro vyjasnění významu by bylo nedostatečné uvažovat o pouhém přiřazení výrazů a předmětnosti⁴. Pomocí uspořádaných dvojic bych mohl zaznamenávat stav významů, ale k vyjasnění toho, co je to význam, bych nepřispěl. Otázkou však je, zda vyzdvižením *orientovanosti* (která má pouhé přiřazování překročit) nevnášíme do vyjasňování nějaké nadbytečné představy.

S jejím prvním předvedením se můžeme setkat v devátém paragrafu první kapitoly: *orientovanost* je nějakému kusu řeči (ať už vyslovenému, napsanému, představovanému nebo jakémukoli jinému) *udělena* - a ten se tím stává výrazem - a může mu být udělena tak, že je v nějakém názoru *vyplněna*.

Husserl píše:

„musíme... rozlišovat dva druhy aktů...: na jedné straně akty, jež jsou pro výraz podstatné... Tyto akty označujeme jako význam-udělovací akty nebo také jako významové intence. Na druhé straně akty, které jsou pro výraz jako takový sice nepodstatné, přesto se však k němu vztahují logicky fundamentálním způsobem, neboť více či méně přiměřeně vyplňují... jeho významovou intenci, a tím právě aktualizují jeho předmětný vztah. Tyto akty... označujeme jako význam-vyplňující akty“⁵

Udělení a případné vyplnění *orientovanosti* jsou tu předvedeny jako akty (*Akte*) a první z nich dokonce jako intence. To samozřejmě vzbuzuje dojem, že Husserlovo vyjasnění není vůbec otevřené, ale naopak přináší určité pojetí významu založené na nevěrohodném popisu duševních stavů. Abychom tomu dobře rozuměli, je třeba si uvědomit, že akty nejsou žádné události ani jednání.

Uvažujeme-li o duševních stavech, vycházíme obvykle z několika vybraných příkladů, například z představování nebo řízeného zaměřování pozornosti. Přeneseme-

³ Toto je moje vyjádření (v duchu semináře s Ladislavem Benyovszkym), nikoli Husserlovo vlastní. Zatímco o předmětnosti (*Gegenständlichkeit*) Husserl mluví, *orientovanost* používám já k stručnému zachycení jeho komplikovanějšího výkladu.

⁴ Příklady výrazů, které jsou *orientované* k téže předmětnosti, a přitom mají různý význam, tj. jsou *orientované* různě, jsou všeobecně známé. Husserl používá i příklady z článku Gottloba Frega *Über Sinn und Bedeutung*, původně publikovaného v *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik*, XCVIII, 1891; zrcadlově německo-česky ve *Scientia et Philosophia* 4/1992. Podle Fregeova rozlišení bych měl všude mluvit spíše o „smyslu“ (*Sinn*) než o „významu“, ale protože Husserl toto slovní rozlišení nerespektuje a protože jeho vlastní předvedení *orientovanosti* se podstatně od Fregeova přístupu liší, zůstávám u „významu“.

⁵ Viz *Logische Untersuchungen*, § 9. *Die phänomenologischen Unterscheidungen zwischen physischer Ausdruckserscheinung, sinngebendem und sinnerfüllendem Akt*, prvního zkoumání *Ausdruck und Bedeutung*, strana 44.

li jejich charakter - obsahující určení časového trvání, vědomého výkonu, jistého druhu popisovatelnosti - na duševní stavy obecně, dopouštíme se chyby, která je zbytečná. Mluví-li Husserl v citovaných větách o aktech, nejde o takovéto zvláštní druhy jednání. Myslím, že nejlepší je brát akty jako nejslabší (a tedy nejprázdnější) možné určení, jež váže *orientovanost* na aktéra.

Aktéra *udělujícího* výrazům *orientovanost* si není nutné představovat jako tělesnou, duševní, společenskou nebo jinou individualitu, a tím zakládat význam v něčem věcně nebo dějinně ustaveném. I tady je možné vyjít z nejslabšího možného určení a tím zachovat co nejotevřenější vyjasnění. Aktéra můžeme brát jenom jako toho, kdo *orientuje*⁶.

Jak dále předvádí Husserl předmětnost?

Především je potřeba uvést na pravou míru dojem, který vyvolává výše uvedená formulace „*orientovanost od výrazu k předmětnosti*“. Mohlo by se totiž zdát, že výrazy a předmětnost jsou něčím samostatným a nezávislým, co je ve významu nějak spojeno. To je ale matoucí dojem, protože stejně, jako o výrazu můžeme mluvit až v souvislosti s *orientovaností k předmětnosti*, tak o předmětnosti můžeme mluvit jen v souvislosti s výrazem - jinak by prostě nebylo jasné, čeho to má být předmětnost. Tím spíše je třeba ukázat, že ani vyzdvižením předmětnosti nevnášíme do vyjasňování nadbytečné představy.

Předmětnost je to, k čemu jsou výrazy *orientované*. Nemá smysl nijak omezovat rozsah toho, co do předmětnosti patří a co ne (to by byla zcela nesmyslná snaha: říci nějakými výrazy to, co nejde žádnými výrazy říci). Předmětnost je nejširší vyjádření toho, k čemu a o čem je řeč. Kdyby to mělo být určení, bylo by tedy prázdné; což znamená, že to není vůbec žádné určení.

S vlastním Husserlovým komentářem se můžeme setkat v poznámce pod čarou k devátému paragrafu: i když často mluví o předmětech, je daleko lepší mluvit o předmětnosti, protože nemá na mysli jen skutečné věci, ale i něco neskutečného nebo něco, co vůbec není věcí, ani žádným předmětem.

⁶ V duchu pozdějších Husserlových spisů bych mohl použít termín „transcendentální subjekt“ (viz *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie, Erstes Buch*, anglicky *Ideas pertaining to a Pure Phenomenology and to a Phenomenological Philosophy, First Book*, Kluwer, 1982, český překlad od Petra Urbana a Aleny Rettové vyšel letos v OIKOYMENH), který by se mohl pro takto čistě činnostně určeného aktéra hodit. Je ale důležité si uvědomit, že toto určení aktéra není nijak specifické pouze pro Husserla, je to obecně novověké filosofické určení. Například ve Wittgensteinově spise *Tractatus Logico-Philosophicus*, (viz *Kritische Edition*, Suhrkamp, 1989, nebo anglický překlad Routledge, London 1961) subjekt nepatří do světa a nemá tedy žádné charakteristiky ničeho uvnitř světa a přitom celý svět zakládá (viz 5.6 a dále) - což znamená, že je to naprosto nejslabší možné určení. I pro Wittgensteina je subjekt tím, kdo uděluje výrazům význam - formu zobrazení, ta ovšem také není žádným faktem ani předmětem ve světě (viz 2.2 a dále).

Poznámka zní takto:

„Často volím neurčitý výraz předmětnost, neboť se zde ve všech případech nejedná pouze o předměty v užším smyslu, nýbrž i o stavy věcí, známky a nesamostatné reálné nebo kategoriální formy apod.“⁷

Ve vyjasňování toho, co je to význam, hraje téměř nejdůležitější roli klauzule „apod.“ (u. dgl. *handelt.*). Jejím uvedením je jednoznačně stanoveno, že na tomto místě nemůže být žádný konečný výčet, a tedy ani žádný obraz toho, jakou má mít předmětnost formu.

Tento postoj je založený v hlubší Husserlově úvaze, které věnoval čtvrtý z paragrafů úvodu k celému druhému dílu⁸: jakmile si totiž uvědomíme, že povrchové gramatické rozdíly v řeči (tak jak se o nich učíme na základní škole) se nekryjí s logicko-formálními rozdíly ve významech, ocitáme se na prahu omylu - snadno totiž stanovíme neodůvodněně restriktivní výčet logických forem. Rozdíly ve významech (a proto ani forma předmětnosti) nemohou být stanoveny nijak předem, ale musí vycházet ze zkoumání - a toto zkoumání k žádnému výčtu nepovede⁹.

Domnívám se tedy, že uvedené vyjasnění významu je dostatečně otevřené, aniž by bylo zcela nicneříkající.

3.

Jako bezprostřední důsledek předchozího mohu uvést, že podle Husserla

není každý výraz jménem a každý význam pojmenováním

což by se bylo zdálo díky tomu, že nejčastějšími a téměř paradigmatickými příklady v prvním zkoumání jsou právě jména¹⁰.

Význam ovšem mají i jiné kusy řeči než jména. Kromě spojek a jim podobných výrazů, jimž moderní logika věnuje dostatečnou pozornost, jde ještě o mnoho dalších

⁷ Viz *Logische Untersuchungen*, První zkoumání, § 9. strana 45.

⁸ Viz *Logische Untersuchungen*, Úvod k druhému dílu, § 4. *Unentbehrlichkeit einer Mitberücksichtigung der grammatischen Seite der logischen Erlebnisse*, strany 17 až 19.

⁹ V tomto Husserl odporuje takovému přístupu k logice, který předpokládá, že již předem má přehled o všech možných logických formách a jimi naopak poměřuje vše ostatní. Odlišuje se tak například od postoje Gottloba Frega, který mu v dopise z 30. října 1906 píše, že člověk, který by chtěl zkoumat logiku z řeči, by byl jako ten, kdo by se chtěl učit myslet od dítěte - logika má být soudcem řeči (viz G. Frege: *Wissenschaftlicher Briefwechsel*, Felix Meiner, 1976, parafrázuji podle Michael Beaney (ed.): *The Frege Reader*, Blackwell, 1977, strany 301 až 307, *Letters to Husserl*, 1906).

¹⁰ Husserl používá klasické příklady jako „Londýn“, „vítěz od Jeny“, „poražený od Waterloo“, „rovnostranný trojúhelník“, „kůň“, „určitý kůň“, a dokonce číslovky použité - nebo spíše vyložené - jako jména.

výrazů, které však mohou zůstat přehlédnuté nebo mohou být zahrnuté do nějaké nevhodné kategorie - a nebo mohou být smetené ze stolu jako nesmyslné.

Ve zmíněné větě

Za kopcem žije bernardýn.

bychom snad mohli jako jména chápat výrazy „kopec“ a „bernardýn“ (i když by ještě bylo třeba vyjasnit, zda to jsou jména vlastní, individuální nebo obecná, zda to jsou jména jednotlivin nebo tříd apod.), ale bylo by nevhodné chápat jako jméno výraz „žije“ - bylo by to sice možné, ale bylo by to matoucí. Ještě lépe je to vidět na větě

Podívej - bernardýn.

kde výraz „podívej“ jistě není bez významu, ale nepochybně to není jméno žádného předmětu. O jakou *orientovanost k předmětnosti* se jedná, by bylo nutné zjistit pečlivým zkoumáním.

Nejde jen o jednoduché příklady. Dostaneme-li se k filosofickým výrazům, jen zřídka to jsou jména.

4.

V uvedení druhého důsledku již nebudu sledovat Husserlův výklad a možná ani jeho myšlenky. Protože akty jsou jedinečné a význam - v jistém ohledu - jedinečný není, mluví Husserl o významu jako o obecném předmětu (*allgemeine Gegenstand*), který je idealizovaným obsahem daných aktů¹¹.

Domnívám se ale, že

významy nejsou předměty v užším smyslu.

Jinými slovy: samotná *orientovanost od výrazů k předmětnosti* není předmětem v užším smyslu, a to ani tehdy, když jde o pojmenování předmětu. I kdybychom například brali jako jméno předmětu výraz „bernardýn“, samotná *orientovanost* (k předmětu) by nebyla předmětem v užším smyslu.

Co je předmět v užším smyslu? Tím rozumím něco takového, co stojí před námi, čemu lze připisovat vlastnosti a co může mít s jinými předměty vztahy, co je pojmenovatelné (k čemu je tedy možné mít přímý a stabilní přístup) a co je v tomto smyslu jsoucí.

¹¹ O idealizovaných obsazích mluví v § 11. *Die idealen Unterscheidungen: zunächst zwischen Ausdruck und Bedeutung als idealen Einheiten* a o obecných předmětech v § 31. *Der Aktcharakter des Bedeutens und die ideale Bedeutung.*

Protože jsem *orientovanost od výrazů k předmětnosti* ukázal jako nejslabší možné určení, není v ní nic, co by nás ospravedlňovalo nakládat s ní jako s takovým předmětem v užším smyslu. V předvedení *orientovanosti* jsem neřekl nic, z čeho by bylo možné usoudit, že je pojmenovatelná a jsoucí. Bylo by sice možné určení významu v nějakém směru zesílit (ať už v psychologickém, sociologickém, modelově-teoretickém nebo jiném přístupu) a pak již s významy nakládat jako s předměty, ale to by vyžadovalo záměnu významu za něco jiného.

Je tedy nutné si uvědomit, že zabýváme-li se významy, srovnáváme-li je, skládáme nebo rozkládáme (snažíme-li se zkoumat logickou formu výrazů), nepracujeme s žádnými předměty v užším smyslu, pokud jsme neudělali výše zmíněnou záměnu. Nezkoumáme tedy něco, co má již předem určenou a ve svých možnostech omezenou formu a co leží jako manipulovatelné před námi.

Také to mohu říci takto: zabýváme-li se významem nějakého výrazu, nereflktujeme něco jsoucího. I když běžné vyjádření „mluvíme o významu“ ten dojem vzbuzuje.